

ΤΟ ΑΝΑΠΟΦΕΥΚΤΟ ΤΗΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗΣ

*«Να σας πω τι σημαίνει αυτή η σύγκρουση;
Όσοι τη θεωρούν τυχαία, περιττή, έργο ιδιοτελών
ή φανατικών υποκινήτων και, ως εκ τούτου, εφήμερη,
κάνουν μεγάλο λάθος. Πρόκειται για μία αναπόφευκτη
σύγκρουση μεταξύ αντίθετων και επίμονων δυνάμεων,
η οποία, αργά ή γρήγορα, θα μετατρέψει τις Ηνωμένες
Πολιτείες σε ένα έθνος που είτε θα βασίζεται ολοκληρωτικά
στη δουλεία είτε στην ελεύθερη εργασία».*

Γερουσιαστής William Henry Seward, 1858

Όσο περισσότερα ανακαλύπτουμε για το σύμπαν καθώς και για την ανθρώπινη ψυχολογία τόσο αναδεικνύονται η αλήθεια και το βάθος της εσωτερικής γνώσης των αρχαίων μυθολογιών, οι οποίες περιγράφουν ολόκληρη τη δημιουργία ως το αποτέλεσμα της μάχης μεταξύ αντίθετων δυνάμεων. Το ίδιο θέμα χρησιμοποιήθηκε πολύ αργότερα με διάφορους τρόπους από τον Καρλ Μαρξ, τον Κάρολο Δαρβίνο, τον Σίγκμουντ Φρόυντ και τον Καρλ Γκούσταβ Γιουνγκ. Για παράδειγμα, τα ραδιοτηλεσκόπια μάς βοήθησαν να αντιληφθούμε με έκπληξη ότι στο σύμπαν επικρατεί απίστευτη βία. Η δε προσπάθειά μας να κατανοήσουμε εν μέρει τη συμπαντική αυτή αγριότητα μετέτρεψε την αστρονομία σε κλάδο της φυσικής υψηλών ενεργειών. Σήμερα γνωρίζουμε ότι στο διάστημα δεν επικρατεί η ευγενική αρμονία των σφαιρών, όπως την οραματίστηκαν οι ποιητές, αλλά το κακόφωνο πανδαιμόνιο που συνοδεύει τις γενεσιουργές ωδίνες και τις επιθανάτιες εκρήξεις των αστέρων και των γαλαξιών.

Οι ανθρώπινες σχέσεις δεν είναι λιγότερο συγκρουσιακές από τις ουράνιες, όπως ανέκαθεν υποστήριζαν οι αστρολόγοι. Παντού, όπου υπάρχουν ανθρώπινες κοινωνίες, η σύγκρουση εμφανίζεται τόσο εντός τους όσο και μεταξύ τους σε όλα τα επίπεδα των κοινωνικών σχέσεων, όπως π.χ. μεταξύ άντρα και γυναίκας, γονιού και παιδιού, αδερφού και αδερφής, δασκάλου και μαθητή, εργοδότη και εργαζόμενου, ηγέτη και υπηκόου κλπ. Υπάρχουν βέβαια και οι σχέσεις συνεργασίας· και στην περίπτωση αυτή, όμως, η σύγκρουση αποτελεί τη σκιά της συνεργασίας. Η σύγκρουση χαρακτήριζε πάντα έως τις μέρες μας τις σχέσεις μεταξύ διαφορετικών κοινωνιών, φυλών,

πόλεων-κρατών, εθνών και συμμαχιών. Στις δημοκρατικές χώρες, παρατηρείται πόλωση των κομμάτων αριστερά και δεξιά του πολιτικού φάσματος· αλλά και εντός των ίδιων των κομμάτων εμφανίζονται παρόμοια φαινόμενα πόλωσης. Όπου κι αν κοιτάξει κανείς, θα δει τα σημάδια της έντονης τάσης του ανθρώπου να δημιουργεί αντιθέσεις, να εκφράζει προτιμήσεις και να διαλέγει στρατόπεδα.

Η σύγκρουση αποτελεί νόμο της φύσης. Ο Δαρβίνος, μάλιστα, την αναγνώρισε ως την πρωταρχική δύναμη της εξέλιξης. Οι πιο ευπροσάρμοστες μορφές ζωής επιλέγονται με γνώμονα την επιτυχία τους στον ανταγωνισμό για την επιβίωση και την αναπαραγωγή των γονιδίων διαφορετικών ειδών ή ακόμα και μελών του ίδιου είδους, στον αγώνα τους για απόκτηση πρόσβασης στους πεπερασμένους πόρους της γης.

Η σύγκρουση ενυπάρχει ακόμα και στην ίδια την ανθρώπινη προσωπικότητα. Σε αυτό συμφωνούν όλες οι σχολές ψυχολογίας του βάθους. Για παράδειγμα, η φροϋδική σκέψη ήταν βαθύτατα επηρεασμένη από την ιδέα των αντίπαλων πόλων και της αναμεταξύ τους σύγκρουσης, με την τελευταία να αποτελεί κεντρική δυναμική στην ψυχανάλυση. Το οιδιπόδειο σύμπλεγμα προκύπτει από τη σύγκρουση της επιθυμίας για τη μητέρα και του φόβου της εκδίκησης του πατέρα. Η ανθρώπινη προσωπικότητα αποτελεί προϊόν της σύγκρουσης μεταξύ της αρχής της επιθυμίας και της αρχής της πραγματικότητας. Κάθε νεύρωση, κάθε ψύχωση, κάθε λεκτικό ολίσθημα είναι αποτέλεσμα της σύγκρουσης του *υπερεγώ* με το *εκείνο*. Στα τελευταία χρόνια της ζωής του, ο Φρόυντ έφτασε να θεωρεί ότι ολόκληρη η ενόργανη ύπαρξη διέπεται από τη σύγκρουση μεταξύ δύο μεγάλων αντίθετων δυνάμεων: του ενστίκτου της ζωής (Έρως) και του ενστίκτου του θανάτου (Θάνατος).

Ο Γιουνγκ, με τη σειρά του, επίσης θεώρησε ότι η ψυχή διέπεται από μία δυναμική αντίθεση, τη σύγκρουση και την ισορροπία μεταξύ των λειτουργικών συστατικών της ανθρώπινης προσωπικότητας: του *εγώ* και του *εαυτού*, της *περσόνας* και της *σκιάς*, της λογικής και του παραλόγου, της σκέψης και του συναισθήματος, της αίσθησης και της διαίσθησης, της εξωστρέφειας και της εσωστρέφειας, του καλού και του κακού. Τα δε όνειρα είναι το μέσο διατήρησης της ισορροπίας αυτού του υπερπολύπλοκου, ομοιοστατικού συστήματος.

Οι νευροφυσιολόγοι απέδειξαν ότι ο εγκέφαλος, το κεντρικό νευρικό σύστημα, το αυτόνομο σύστημα και το ενδοκρινικό σύστημα λειτουργούν σύμφωνα με την ίδια αρχή της δυναμικής αντίθεσης. Όλες οι βασικές λει-

τουργίες του σώματος (και του νου, όπως πίστευε ο Γιουνγκ) είναι ταξινομημένες σε αντίθετα συστήματα, τα οποία στο πλαίσιο της υγιούς λειτουργίας του οργανισμού ισορροπούν μέσω μίας διαδικασίας θετικής και αρνητικής ανατροφοδосίας. Αυτή είναι και η αρχή της ομοιόστασης. Η θερμοκρασία του σώματος, τα επίπεδα σακχάρου και οξυγόνου στο αίμα κλπ. ρυθμίζονται με τον ίδιο τρόπο. Έτσι, η πείνα εξισορροπείται μέσω της τροφής, η σεξουαλική επιθυμία μέσω της σεξουαλικής πράξης, η δίψα μέσω της λήψης υγρών και ο ύπνος μέσω της αφύπνισης. Η αρχή αυτή της ομοιόστασης δεν είναι βέβαια παρά η επιστημονική ανακάλυψη μίας αρχαίας αλήθειας: πρόκειται για τον Ταοϊσμό στη σύγχρονη εκδοχή του.

Γίνεται αντιληπτό, λοιπόν, ότι η σύγκρουση αποτελεί ένα φαινόμενο, το οποίο δεν εξηγείται απόλυτα με τη λογική. Ως εκ τούτου, οι όποιες προσπάθειες εξήγησης των αιτιών της σύγκρουσης μεταξύ διαφορετικών ομάδων δεν θα πρέπει να στηρίζονται σε πολιτικούς, οικονομικούς, κοινωνικούς ή ιστορικούς παράγοντες. Οι πολιτικο-οικονομικές «ερμηνείες» των συγκρούσεων συχνά αποδεικνύονται, κατόπιν εξέτασής τους, ως εκλογικεύσεις ενστίκτων, οι οποίες προκύπτουν από πιο σκοτεινές και βαθιές πτυχές της ανθρώπινης εμπειρίας. Τα *βαθύτερα αίτια* της σύγκρουσης δεν έχουν να κάνουν με τη λογική. Αντίθετα, παραπέμπουν στην ίδια τη φύση του ανθρώπινου είδους και του σύμπαντος, μέσα στο οποίο ζούμε.

ΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΠΑΡΑΛΟΓΙΣΜΟΣ

«Εμείς, οι φυσικοί απόγονοι των επιτυχημένων πρωταγωνιστών τόσων και τόσων σφαγών, είμαστε υποχρεωμένοι, όσο κι αν διαθέτουμε πιο ειρηνικές αξίες, να κουβαλάμε ακόμα μαζί μας, έτοιμοι να αρπάξουμε φωτιά, τα ίδια υποχθόνια και απεχθή χαρακτηριστικά γνωρίσματα, έτσι όπως μας παραδόθηκαν μέσω τόσων σφαγών, βλέποντας άλλους, τα ίδια όμως διατηρώντας τα αλώβητα».

William James

Από όλες τις επιστήμες, η ιστορία είναι η πιο ευάλωτη στην πλάνη της λογικής. Η πληθώρα διαφορετικών «ερμηνειών» από ιστορικούς, για να δικαιολογήσουν το ξέσπασμα μεμονωμένων πολέμων, σπάνια ρίχνει φως στα θε-

μελιώδη μυστήρια του πολέμου και συγκεκριμένα στο ερώτημα, γιατί κά-
νουν πόλεμο οι άνθρωποι. Έτσι, ο εθνικισμός θεωρήθηκε ως η αιτία του
Αυστρο-Γαλλικού πολέμου του 1859 καθώς και του Αυστρο-Πρωσικού πο-
λέμου του 1866. Ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος αποδόθηκε στον ανταγω-
νισμό μεταξύ των μεγάλων αυτοκρατοριών και στη σχετική κούρσα εξοπλι-
σμών, ενώ τα αντίπαλα ιδεολογικά συστήματα θεωρήθηκαν υπεύθυνα για
τους πολέμους της Γαλλικής Επανάστασης καθώς και για τον Δεύτερο Πα-
γκόσμιο Πόλεμο (Ιακωβινισμός εναντίον αντίδρασης και φασισμός εναντί-
ον δημοκρατίας και κομμουνισμού αντίστοιχα). Παρομοίως, ο Τρίτος Παγκό-
σμιος Πόλεμος, εάν συνέβαινε, σίγουρα θα αποδιδόταν στη διαμάχη μετα-
ξύ του καπιταλισμού και του κομμουνισμού ή της δημοκρατίας και του ολο-
κληρωτισμού.

Ο ιστορικός, A.J.P. Taylor, κατέγραψε μία σειρά ανάλογων παραγόντων
που οδήγησαν σε πολέμους, όπως π.χ. την υπέρμετρη φιλοδοξία συγκεκρι-
μένων ηγετών (του Ναπολέοντα, του Χίτλερ και του Μεγάλου Αλέξανδρου),
τον σοβινιστικό Τύπο που ξεσήκωνε την κοινή γνώμη, την άσκηση πίεσης
των εκπροσώπων της βιομηχανίας όπλων στους πολιτικούς, τις διπλωμα-
τικές ενέργειες, ακόμα και την επιρροή αυτών καθ' αυτών των ιστορικών.
Κατακτητικοί πόλεμοι, πόλεμοι διαδοχής, θρησκευτικοί πόλεμοι, προληπτι-
κοί πόλεμοι, εκδικητικοί πόλεμοι, πόλεμοι κάθε είδους και ισχύος αντλούν
την ονομασία τους από τις υποτιθέμενες αιτίες τους, με μία ατέλειωτη βι-
βλιογραφία να αναφέρεται στην ιστορία τους. Ωστόσο, λίγες προσπάθειες
έχουν γίνει για την ανάδειξη της φύσης του ίδιου του πολέμου ή για την κοι-
νή αιτία όλων των πολέμων. Πώς, τότε και γιατί ξεσπούν πόλεμοι και ποια
η αιτία ύπαρξης του πολέμου γενικά;

Για να βρούμε την απάντηση σε αυτές τις ερωτήσεις, πρέπει να ψάξου-
με αρκετά πιο πέρα από τα όρια που θέτει η ίδια η ιστορία στον εαυτό της,
καθώς υπάρχουν δύο κύριοι τέτοιοι λόγοι, οι οποίοι περιορίζουν τη χρησι-
μότητα της ιστορίας στη μελέτη του πολέμου. Ο ένας είναι ο περιορισμέ-
νος χρονικός της ορίζοντας. Ο άλλος είναι η αδιαφορία της για το υποσυνεί-
δητο. Ως προς τον πρώτο, η ικανότητά μας να κάνουμε πόλεμο είναι πολύ
παλαιότερη από την καταγεγραμμένη ιστορία μας. Ο *homo sapiens* έζησε
για περισσότερο από 500.000 χρόνια. Αντίθετα, η ιστοριογραφία αντλεί
τα δεδομένα της από ένα πολύ μικρότερο κομμάτι του πρόσφατου παρελ-
θόντος. Εάν θέλουμε να κατανοήσουμε τι βρίσκεται πίσω από όλους τους
πολέμους, δεν έχουμε άλλη επιλογή από την υιοθέτηση μίας οπτικής των
πραγμάτων, η οποία να λαμβάνει υπόψη της τόσο τη φυσική μας ιστορία

ως είδους όσο και την πολιτική μας ιστορία ως πολιτισμένης ανθρωπότητας. Όταν εξετάζουμε ένα τόσο παγκόσμιο και βιολογικά αρχαίο φαινόμενο, όπως είναι οι συγκρούσεις μεταξύ διαφορετικών ομάδων ανθρώπων, είμαστε υποχρεωμένοι να ξεπεράσουμε τους στενούς χρονικούς περιορισμούς της ιστορίας και να εισέλθουμε στο αχανές πλαίσιο του βιολογικού χρόνου. Κάνοντάς το αυτό, θα αρχίσουμε να αντιλαμβανόμαστε ότι οι παράγοντες, στους οποίους απέδωσαν οι ιστορικοί τους διάφορους πολέμους του παρελθόντος, δεν ήταν οι πραγματικές αιτίες παρά μόνο οι αφορμές που πυροδότησαν το ξέσπασμά τους.

Ως προς το δεύτερο τώρα, σπάνια οι ιστορικοί, ακόμα και οι καλύτεροι εξ αυτών, λαμβάνουν υπόψη ότι όλα τα ανθρώπινα γεγονότα αποτελούν μία διττή επεξεργασία της πραγματικότητας: στο συνειδητό και το υποσυνείδητο, στο φανερό και το λανθάνον. Συνεπώς, η ιστορία μιλάει για συνέπειες κι όχι για αιτίες. Θα πρέπει, ωστόσο, να αναγνωρίσουμε, ότι η διόρθωση αυτού του συγκεκριμένου προβλήματος απαιτεί τεράστια προσπάθεια. Πιο συγκεκριμένα, θα απαιτούσε να ξαναγραφτεί ολόκληρη η ιστορία, λαμβάνοντας υπόψη την αυξανόμενη κατανόηση των αναπτυγμένων ψυχολογικών δομών του είδους μας.

Η αντιμετώπιση του πολέμου ή της απειλής του πολέμου ως μίας λογικής δραστηριότητας δεν μας βοηθάει αρκετά στην προσπάθεια ανάλυσης της διεθνούς κατάστασης μεταξύ του 1948 και του 1989. Ας δούμε εν συντομία τις συνθήκες που επικρατούσαν την περίοδο εκείνη.

Γνωρίζαμε ότι ένας Τρίτος Παγκόσμιος Πόλεμος θα προκαλούσε μία καταστροφή τέτοιου μεγέθους, ώστε ελάχιστοι ζωντανοί οργανισμοί θα είχαν πιθανότητες επιβίωσης, και συμφωνήσαμε να κάνουμε ό,τι ήταν δυνατόν για να τον αποφύγουμε. Ταυτόχρονα, μεγάλος αριθμός αντρών και γυναικών εξέφραζε φόβους ότι οι πολιτικές των κυβερνήσεων, όσο αποτελεσματικές κι αν αποδεικνύονταν βραχυπρόθεσμα, δεν θα κατάφερναν τελικά να αποτρέψουν την τρομερή αυτή καταστροφή. Δίκαια συνεπώς καυχώμασταν για τους δημοκρατικούς μας θεσμούς, μέσω των οποίων πιστεύαμε ότι θα μπορούσαμε να επηρεάσουμε το πεπρωμένο μας. Ωστόσο, παλλούσ από εμάς μας κατέτρεχε η φοβερή σκέψη ότι σε εθνικό, και ακόμα περισσότερο σε διεθνές επίπεδο, υπήρχαν στιγμές που δε φαινόταν να υπάρχει πια έλεγχος. Τις στιγμές αυτές, είχαμε την αίσθηση ότι βρισκόμαστε στο έλεος γεγονότων, τα οποία συνέβαιναν πέρα από τη σφαίρα επιρροής μας και τη δυνατότητά μας να τα κατανοήσουμε.

Ήμασταν μαριονέττες σε ένα τρομακτικό θέατρο του παραλόγου. Ζού-

σαμε σε έναν κόσμο χωρισμένο σε δύο πανίσχυρα αλλά εχθρικά στρατόπεδα, τα οποία αφιέρωναν τεράστιους πόρους για τη βελτίωση και διατήρηση της ικανότητάς τους να αλληλοεξοντωθούν, την ίδια στιγμή που διατυμπάνιζαν ότι δεν είχαν καμία απολύτως διάθεση να κάνουν χρήση της ικανότητάς τους αυτής. Ωστόσο, παρά τις επίμονες δηλώσεις υποβάθμισης της σημασίας του πυρηνικού τους οπλοστασίου και τις διπλωματικές προσπάθειες μείωσης του αριθμού των πυρηνικών κεφαλών που διέθεταν αμφότερες οι δυνάμεις, οι άνθρωποι και στις δύο πλευρές του Σιδηρού Παραπετάσματος συνέχιζαν να πιστεύουν ότι ο πυρηνικός πόλεμος εξακολουθούσε να αποτελεί μία φρικτή πιθανότητα.

Πώς καταφέραμε να παγιδευτούμε σε ένα τόσο ειδικό δίλημμα; Πώς ήταν δυνατόν, οι δύο πιο πλούσιες, ισχυρές και αναπτυγμένες ομάδες ανθρώπων του κόσμου να δηλώνουν με κάθε ευκρίνεια ότι δεν σκόπευαν ποτέ να προχωρήσουν σε μία τόσο καταστροφική ενέργεια, την ίδια στιγμή που πάσχιζαν να εξασφαλίσουν τα απαραίτητα μέσα για να το πράξουν; Μπορεί αυτό να θεωρηθεί ως λογική συμπεριφορά; Ή μήπως ήμασταν αιχμάλωτοι μυστήριων δυνάμεων, οι οποίες λειτουργούσαν πέρα από τον έλεγχό μας, οδηγώντας μας σε ένα πεπρωμένο που όλοι απεύχονταν; Δεν χρειάζεται να είναι κανείς ψυχίατρος για να αντιληφθεί ότι διακατεχόμασταν από κάτι πολύπλοκο, παράλογο και σε μεγάλο βαθμό υποσυνείδητο.

Όποιες εξηγήσεις κι αν προσπαθήσουμε να δώσουμε, δεν μπορούμε να κλείσουμε τα μάτια μας στην αλήθεια, ότι, τόσο τώρα όσο και κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, παραμένουμε σε μεγάλο βαθμό εγκλωβισμένοι στην ιδέα του πολέμου. Στον αθεράπευτα υλιστικό μας πολιτισμό, τα χρήματα αποτελούν σύμβολο της λίμπιντο, όχι μόνο στα όνειρά μας αλλά και στις πράξεις μας, λειτουργώντας ως υποκατάστατό της. Αν λοιπόν αναλογιστούμε, πόση λίμπιντο επενδύουμε σε πολεμικούς εξοπλισμούς, ίσως συνειδητοποιήσουμε πόσο τεράστια αποθέματα ανθρώπινων και φυσικών πόρων προορίζονται για τη χρήση αυτή. Έχοντας αφιερώσει τόσο μεγάλο μέρος του εαυτού μας για τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα και με τόσο αποφασιστικότητα στη δημιουργία μίας τόσο τέλει καταστροφικής μηχανής, είναι πραγματικά άξιο απορίας, πώς καταφέραμε τόσο καιρό να αντισταθούμε στον πειρασμό να τη θέσουμε σε λειτουργία. Γιατί, όμως, συνεχίσαμε να ενισχύουμε αυτήν την τρομακτική στρατιωτική ικανότητα, στο βαθμό μάλιστα που να απειλεί να ξεφύγει από τον έλεγχό μας, προκαλώντας την καταστροφή, την οποία προοριζόταν να αποτρέψει;

Πρόκειται για κρίσιμα ερωτήματα, τα οποία πολύ λίγο έχουν να κάνουν με τη λατρεμένη μας λογική. Αυτό, όμως, δεν θα πρέπει να μας αποτρέπει από την προσπάθεια να τα απαντήσουμε. Η δυσκολία έγκειται στο ότι τα ζητήματα αυτά είναι τόσο θεμελιώδη και υποσυνείδητα, που κάθε προσπάθεια εξέτασής τους είναι καταδικασμένη να οδηγήσει σε διαφωνία. Προσπαθώντας κανείς να εξηγήσει τις αρχετυπικές δομές, στις οποίες βασίζεται η σύγκρουση, ταυτόχρονα τις ενεργοποιεί, με αναπόφευκτο αποτέλεσμα την ίδια τη σύγκρουση. Οι πόλεμοι, όπως και κάθε άλλη μορφή ανθρώπινης διαφωνίας, αποτελούν έκφραση της τάσης μας να πολώνουμε τα ζητήματα που μάς απασχολούν και να παίρνουμε θέση. Το φαινόμενο δημιουργίας αντίπαλων φατριών συμβαίνει με την ίδια συχνότητα σε θεωρητικά ζητήματα, όπως και στην πολιτική και στις διεθνείς σχέσεις. Δεν θα πρέπει, δε, να αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι οι ακαδημαϊκοί, οι οποίοι επεξεργάζονται θεωρίες σχετικά με τις αιτίες που προκαλούν τους πολέμους, μπορούν να γίνουν το ίδιο επιθετικοί στις μεταξύ τους διαμάχες, όπως και οι στρατιώτες στον πόλεμο. Πράγματι, δεν υπάρχει ασφαλέστερος τρόπος πρόκλησης πολεμικού κλίματος μεταξύ φιλελεύθερων διανοούμενων από μία ανοιχτή συζήτηση για τη διατήρηση της ειρήνης. Ο Léon Daudet έφτασε στο σημείο να προτείνει έναν ειδικό όρο, την *invidia*, για να περιγράψει την έντονη κόντρα που αναπτύσσεται μεταξύ ακαδημαϊκών συγγραφέων κατά την υποστήριξη αντίθετων θεωρητικών απόψεων. Και όπως σχολιάζει και ο Bernard Russell, «με θλίψη συνειδητοποιώ ότι οι άνθρωποι είμαστε σε θέση να συμφωνήσουμε μόνο για ό,τι δεν μας αγγίζει πραγματικά». Ούτε καν σε συνόδους επισκόπων, σε τάγματα μοναχών ή σε συγκεντρώσεις αναλυτικών ψυχολόγων δεν λείπει η *invidia*. Όπως έγραψε και ο ψυχολόγος, Adolf Guggenbühl-Craig (1971), «σε πολύ λίγους χώρους οι εσωτερικές διαμάχες είναι πιο αθέμιτες, υποσυνείδητες και καταστροφικές απ' ό,τι στο χώρο των αναλυμένων... και υποτιθέμενα "συνειδητών" ψυχοθεραπευτών». Θα ήταν άξιο απορίας αν αποτελούσαν οι ειδικοί σε θέματα ειρήνης εξαίρεση αυτού του κανόνα.

Δεν θέλω να πω, ότι κάθε φορά που μία ομάδα φιλοσόφων ή ψυχολόγων συναθροίζονται για να συζητήσουν το ζήτημα του πολέμου, καταλήγουν να πιαστούν στα χέρια. Είναι χαρακτηριστική, όμως, η συχνότητα με την οποία καταφέρνουν να διαφωνήσουν στα θέματα αυτά. Κι όταν ξεσπάει η διαμάχη, μπορεί να πάρει πραγματικά μεγάλες διαστάσεις, με έντονες αψιμαχίες μεταξύ εξαγριωμένων ατόμων, αλλά και με προετοιμασμένες μάχες μεταξύ συμμαχιών, αποτελούμενων από έντονα εμπλεκόμενες ομά-

δες, κατά μήκος σαφώς προκαθορισμένων γραμμών άμυνας. Κατά τη διάρκεια, δε, της μάχης δεν παραχωρείται ούτε σπιθαμή εδάφους. Οι αντίπαλοι καταλαμβάνουν στρατηγικές θέσεις, τις οποίες οικειοποιούνται, αλλά που κατόπιν έρευνας, συχνά αποδεικνύεται ότι είχαν προετοιμαστεί από γενιές θεωρητικών πριν από αυτούς. Πρόκειται για καταστάσεις, οι οποίες αντλούν την προέλευσή τους από την αρχαιότητα και, τελικά, από τη δομή του εγκεφάλου μας.

ΓΙΑΤΙ ΚΑΝΟΥΜΕ ΠΟΛΕΜΟ;

«Στη φύση του ανθρώπου διακρίνουμε τρεις πρωταρχικές αιτίες διαμάχης. Πρώτον, τον ανταγωνισμό, δεύτερον τη δυσπιστία και, τρίτον, τη δόξα. Ο πρώτος κάνει τους ανθρώπους να μάχονται για το κέρδος, η δεύτερη για την ασφάλεια και η τρίτη για τη φήμη. Στην πρώτη περίπτωση, ασκείται βία για την υποταγή άλλων αντρών, των γυναικών τους, των παιδιών τους ή των ζώων τους. Στη δεύτερη, για την υπεράσπιση των κεκτημένων και, τέλος, στην τρίτη, για επουσιώδη ζητήματα, όπως μία κουθέντα, ένα χαμόγελο, μία διαφορετική άποψη ή κάποιο άλλο σημάδι υποτίμησης, είτε σε προσωπικό επίπεδο είτε σε επίπεδο συγγενών, φίλων, έθνους, επαγγέλματος ή ονόματος».

Thomas Hobbes, Λεβιάθαν, 1651

Γενικά, οι θεωρητικοί του πολέμου ανήκουν σε δύο κατηγορίες: (1) είναι εκείνοι οι οποίοι θεωρούν τον άνθρωπο ως κατά βάθος λογικό ον, που γίνεται επιθετικό, κακό και πολεμοχαρές μόνο ως αντίδραση σε ανυπόφορες συνθήκες· (2) και εκείνοι οι οποίοι τον θεωρούν ως παράλογο ον, από τη φύση του επιθετικό και ευάλωτο σε εκδηλώσεις βίας, εκτός κι αν του επιβληθούν περιορισμοί. Πρόκειται για δύο μεγάλες ομάδες, οι οποίες περιλαμβάνουν λεγεώνες εξεχόντων θεωρητικών του παρελθόντος και του παρόντος.

Ιστορικά, η πρώτη ομάδα ανήκει στην παράδοση του ανθρωπισμού, η οποία βρέθηκε στο απόγειό της κατά τη διάρκεια του Γαλλικού Διαφωτι-

σμού, τον 18^ο αιώνα. Το χαρακτηριστικό της είναι ότι αντιμετωπίζει τον άνθρωπο ως ένα ενάρετο, λογικό ον, ικανό για υστερόβουλες ή καταστροφικές πράξεις μόνο εξαιτίας της διαβίωσής του σε ένα διεφθαρμένο κοινωνικό περιβάλλον. Πρόκειται για το δόγμα του «ευγενούς αγρίου» του Ρουσσώ, το οποίο υιοθετήθηκε από άλλους εξέχοντες φιλοσόφους, όπως οι Buffon, Condorcet και Diderot. Η όλη θεωρία τους συνοψίσθηκε στη φράση του Κόντε Buffon: «Η αρετή ανήκει περισσότερο στη φύση παρά στον ανθρώπινο πολιτισμό και η ανηθικότητα οφείλει την ύπαρξή της στην κοινωνία». Στην Αγγλία του 18^{ου} αιώνα, η ίδια ουσιαστικά άποψη υιοθετήθηκε από τους «συναισθηματικούς» μυθιστοριογράφους Samuel Richardson, Sir Richard Steele και Laurence Sterne καθώς και από τους φιλοσόφους William Godwin, David Hume, Francis Hutcheson και τον Λόρδο Shaftesbury. Αυτή η ελκυστική φιλοσοφική παράδοση έδωσε ώθηση στην αισιόδοξη άποψη ότι η ανθρώπινη κατάσταση είναι διαρκώς τελειοποιήσιμη, με μοναδική προϋπόθεση τις απαραίτητες εκπαιδευτικές και κοινωνικές μεταρρυθμίσεις. Εάν αυτές επιτευχθούν, τότε θα μπορούμε να προσβλέπουμε σε μία μελλοντικά ευτυχισμένη, ειρηνική και ευημερούσα κοινωνία.

Η δεύτερη ομάδα θεωρητικών ανήκει σε μία λιγότερο ελκυστική φιλοσοφική παράδοση, με κύριο εκφραστή τον Άγγλο φιλόσοφο του 17^{ου} αιώνα, Thomas Hobbes, η οποία γνώρισε την ακμή της μέσω του Γερμανικού Ρομαντικού ρεύματος τον 19^ο αιώνα. Για τη συγκεκριμένη παράδοση, ο άνθρωπος αποτελεί ένα παράλογο ον, το οποίο υπακούει πρωτίστως στα πάθη του και η ζωή του οποίου υπό φυσιολογικές συνθήκες επικεντρώνεται στον ανταγωνισμό με τους συντρόφους του, για να επικρατήσει τελικά ο ισχυρότερος. Όπως υποστήριζε ο Hobbes, «στη φύση δεν υπάρχουν τέχνες και γράμματα, ούτε καν κοινωνία. Το χειρότερο από όλα είναι ότι, αντ' αυτών, επικρατεί διαρκής φόβος και ο κίνδυνος ενός βίαιου θανάτου. Η δε ζωή του ανθρώπου στη φύση είναι μοναχική, φτωχική, δυσάρεστη, κτηνώδης και σύντομη». Επιπλέον, ο Hobbes πίστευε ότι από τη φύση τους οι άνθρωποι είναι εγωιστές, πολεμοχαρείς και άπληστοι. Η δε ζωή σε πολιτισμένες κοινωνίες στάθηκε δυνατή μόνο μέσω της καταστολής των φυσικών αυτών ανθρώπινων ενστίκτων από μία κυρίαρχη εξουσία υπό την απειλή της ποινής. Η δικαιοσύνη, η καλοσύνη και η ειρηνική συμπεριφορά ήταν τόσο «ξένες για τα φυσικά μας πάθη που μόνο ο τρόμος μίας εξουσίας» θα μπορούσε να τις επιβάλει. «Οι συμφωνίες χωρίς ένα σπαθί να επιβάλλει την εφαρμογή τους», έλεγε, «είναι μόνο λόγια χωρίς τη δύναμη να προσφέρουν στον άνθρωπο ασφάλεια». (Λεβιάθαν, Μέρος II, Κεφάλαιο XVII)